

# Οι μάρτυρες στην απονομή της ποινικής δικαιοσύνης και η ΕΣΔΑ (άρθρ. 6 παρ. 3 δ)

## ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

|                                                                         |                                                                              |
|-------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------|
| I. Εισαγωγή                                                             | VIII. Μάρτυρες που αρνούνται να καταθέσουν στο δικαστήριο                    |
| II. Η αυτόνομη σημασία του όρου «μάρτυρας»                              | IX. Μάρτυρες που δεν εμφανίζονται στη δίκη – ανάγνωση καταθέσεων προδικασίας |
| III. Το δικαίωμα εξέτασης μάρτυρα                                       | <i>Η εύλογη δικαιολογία μη εμφάνισής τους</i>                                |
| IV. Το δικαίωμα κλήτευσης μαρτύρων με αίτημα της υπεράσπισης            | <i>Η σπουδαιότητα μιας τέτοιας κατάθεσης για την καταδίκη</i>                |
| V. Οι ανώνυμοι μάρτυρες                                                 | <i>Αντισταθμιστικοί παράγοντες</i>                                           |
| VI. Μάρτυρες σε υποθέσεις σεξουαλικής κακοποίησης και εμπορίας ανθρώπων | X. Επίλογος                                                                  |
| VII. Μάρτυρες με «ανταλλάγματα».                                        | Παρέκβαση                                                                    |

## I. Εισαγωγή

Στη μικρή μου εισήγηση θα αναφερθώ στο εμμάρτυρο μέσο απόδειξης.

Οι μάρτυρες στην ποινική διαδικασία αποτελούν το πιο συνηθισμένο, αλλά και το πιο επισφαλές αποδεικτικό μέσο (Γαρδίκας Εγκληματολογία τ. Β Αστυνομική 1964 σ. 284).

Τούτο διότι, όπως μας διδάσκει η δικαστική ψυχολογία, η πιστότητα μιας κατάθεσης εξαρτάται από την ικανότητα του μάρτυρα στην ακριβή πρόσληψη του συμβάντος, από την διάρκεια και ευκρίνεια της μνήμης του και τα τυχόν κίνητρά του για ψευδή κατάθεση, όπως ο φόβος, η συμπάθεια, αντιπάθεια, το συμφέρον, η εκδίκηση, ο χρηματισμός, το πάθος, η ματαιοδοξία, η «καλόπιστη» ψευδολογία.

Επιπρόσθετα δε, την ακρίβεια της αναπαραγωγής του συμβάντος στο δικαστήριο επηρεάζουν και η ηλικία του μάρτυρα, το φύλο, το επάγγελμα, η μόρφωση, η ιδιαίτερη σχέση του με τον κατηγορούμενο κ.λπ.

Εν όψει όλων αυτών των δυσχερειών, το άρθρ. 6 § 3 (δ) της ΕΣΔΑ ορίζει ότι κάθε κατηγορούμενος έχει δικαίωμα, να εξετάσει ή να ζητήσει να εξετασθούν οι μάρτυρες κατηγορίας και να επιτύχει την πρόσκληση και εξέταση των μαρτύρων υπεράσπισης υπό τους ίδιους όρους, όπως των μαρτύρων κατηγορίας.

Οι εγγυήσεις αυτές αποτελούν ειδικές πτυχές του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη, ως συνολικής διαδικασίας, στοιχεία της οποίας συνιστά και ο τρόπος συλλογής των αποδεικτικών στοιχείων, λαμβάνοντας υπόψη τα δικαιώματα της υπεράσπισης, αλλά και τα συμφέροντα του κοινού και των θυμάτων για την ορθή απονομή της ποινικής δικαιοσύνης, καθώς και, όπου κρίνεται αναγκαίο, τα δικαιώματα των μαρτύρων (Schatschaschwili κατά Γερμανίας [GC], 2015).

## **II. Η αυτόνομη σημασία του όρου «μάρτυρας»**

Διευκρινίζεται ότι στο σύστημα της ΕΣΔΑ ο όρος «μάρτυρας» έχει αυτόνομη έννοια, ανεξάρτητα από τις ταξινομήσεις του εθνικού δικαίου (Damir Sibgatullin κατά Ρωσίας, 2012· S.N. κατά Σουηδίας, 2002) και εδώ νοείται κάθε κατάθεση που μπορεί να χρησιμοποιηθεί σε ουσιαστικό βαθμό ως βάση για μια καταδίκη (Kaste και Mathisen κατά Νορβηγίας, 2006· Lucà κατά Ιταλίας, 2001).

Περιλαμβάνεται και ο συγκατηγορούμενος που καταθέτει (Trofimov κατά Ρωσίας, 2008· Νικολίτσας κατά Ελλάδος, 2014· Kuchta κατά Πολωνίας, 2018. ανεπίτρεπτη η στήριξη της κατηγορίας μόνο σε αναγνωσθείσα κατάθεση συγκατηγορουμένου) και οι μάρτυρες-πραγματογνώμονες (Doorson κατά Ολλανδίας, Επιτροπή, 1996). Μπορεί επίσης η διάταξη να εφαρμοστεί και στα έγγραφα αποδεικτικά στοιχεία (Mirilashvili κατά Ρωσίας, 2008· Chap Ltd κατά Αρμενίας, 2017), όπως εκθέσεις που συντάσσονται από τον αστυνομικό που προέβη στη σύλληψη, έστω και αν δεν έδωσε κατάθεση στην προδικασία (Butkevich κατά Ρωσίας, 2018).

## **III. Το δικαίωμα εξέτασης μάρτυρα**

Διευκρινίζεται ότι το παραδεκτό των αποδεικτικών μέσων ρυθμίζεται από το εθνικό δίκαιο και τα εθνικά δικαστήρια. Το μόνο ζήτημα που απασχολεί το Δικαστήριο του Στρασβούργου είναι, εάν η όλη διαδικασία διεξήχθη κατά τρόπο δίκαιο (Al-Khawaja και Tahery κατά του Ην. Βασιλείου, 2011).

Το άρθρο 6 § 1, σε συνδυασμό με την παρ. 3, επιβάλλει στα συμβαλλόμενα κράτη την υποχρέωση να λαμβάνουν θετικά μέτρα προκειμένου να δώσουν τη δυνατότητα στον κατηγορούμενο να εξετάσει ή να ζητήσει την εξέταση μαρτύρων κατηγορίας (Trofimov κατά Ρωσίας, 2008· Sadak και λοιποί κατά Τουρκίας (αρ. 1), 2001· Cafagna κατά Ιταλίας, 2017).

## **IV. Το δικαίωμα κλήτευσης μαρτύρων με αίτημα της υπεράσπισης**

Κατά κανόνα, είναι υποχρεωτική η κλήτευση μαρτύρων στο ακροατήριο με αίτημα της υπεράσπισης.

Το άρθρ. 6 παρ. 3 δ αφήνει στα εθνικά δικαστήρια την εκτίμηση των αποδείξεων, καθώς και αν οι αποδείξεις που προσκομίζουν οι κατηγορούμενοι είναι σχετικές με την υπόθεση (σχετ. S.N. κατά Σουηδίας, 2002· Accardi κ.λπ. κατά Ιταλίας, 2005· Thomas κατά Ην Βασιλείου, 2005).

Ως εκ τούτου τα εθνικά δικαστήρια δεν είναι υποχρεωμένα να καλούν και να εξετάζουν κάθε μάρτυρα που προτείνει ο κατηγορούμενος, αλλά τούτο συναρτάται και προς τον σκοπό της διάταξης που είναι η πλήρης «ισότητα των όπλων» κατηγορίας και υπεράσπισης (Perna κατά Ιταλίας, 2003· Murtazaliyeva κατά Ρωσίας, 2018· Solakov κατά FYROM 2001).

Ο κατηγορούμενος οφείλει, να τεκμηριώσει το αίτημά του για την κλήτευση μαρτύρων, εξηγώντας, γιατί είναι σημαντικό να ακουστούν αυτοί και ότι η κατάθεσή τους είναι αναγκαία για τη διαπίστωση της αλήθειας και την άσκηση των δικαιωμάτων υπεράσπισης (Karustyak κατά Ουκρανίας, 2016· Perna κατά Ιταλίας, 2003· Băcanu και SC «R» S.A. κατά Ρουμανίας, 2009).

Όταν το αίτημα του κατηγορουμένου για την εξέταση μαρτύρων δεν είναι καταχρηστικό, είναι επαρκώς αιτιολογημένο, σχετίζεται με το αντικείμενο της κατηγορίας και θα μπορούσε, βάσιμα, να ενισχύσει τη θέση της υπεράσπισης ή ακόμη και να οδηγήσει στην αθώωσή του ή να επιδράσει στην επιμέτρηση της ποινής, το εθνικό δικαστήριο οφείλει να παραθέσει σχετικούς λόγους, εάν καταλήξει σε απόρριψη του αιτήματος (Vidal κατά Βελγίου, 1992· Polyakov κατά Ρωσίας, 2009· Sergey Afanasyev κατά Ουκρανίας, 2012· Torić κατά Κροατίας, 2013).

Τούτο ισχύει όχι μόνο για τον πρώτο, αλλά και το δεύτερο βαθμό (Vidal κατά Βελγίου, 1992· García Hernández κατά Ισπανίας, 2010).

Το Δικαστήριο του Στρασβούργου, στην υπόθεση Murtazaliyeva κατά Ρωσίας, 2018, διατύπωσε ένα κριτήριο τριών σκελών για την αξιολόγηση του κατά πόσον τηρήθηκε από τα εθνικά δικαστήρια το δικαίωμα κλήτευσης μάρτυρα υπεράσπισης:

(1) εάν το αίτημα εξέτασης μάρτυρα ήταν επαρκώς αιτιολογημένο και σχετικό με το αντικείμενο της κατηγορίας και ειδικότερα εάν η κατάθεση ήταν ικανή, να επηρεάσει την έκβαση της δίκης ή ευλόγως θα ενίσχυε τη θέση της υπεράσπισης·

(2) εάν τα εθνικά δικαστήρια εξέτασαν τη συνάφεια της εν λόγω κατάθεσης και παράθεσαν επαρκείς λόγους για την απόφασή τους να μην εξετάσουν το μάρτυρα·

(3) εάν η απόφαση των εθνικών δικαστηρίων να μην εξετάσουν μάρτυρα υπονόμωσε τη συνολική δίκαιη φύση της διαδικασίας και όχι βάσει της μεμονωμένης θεώρησης μιας συγκεκριμένης πτυχής ή ενός συγκεκριμένου περιστατικού.

Κρίθηκε από το ΕΔΔΑ ότι η παρούσα διάταξη παραβιάστηκε με την άρνηση του δικαστηρίου να καλέσει δύο μάρτυρες υπεράσπισης από τις καταθέσεις των οποίων θα προέκυπτε ότι δεν ήταν αυτός που φόρτωσε το φορτηγό που οδηγούσε και βρέθηκαν ναρκωτικά (Iljazi κατά FYROM, 2013).

Επίσης, διαπιστώθηκε παραβίαση από την μη κλήση των αστυνομικών που συνέλεξαν τα πειστήρια, εν όψει του ισχυρισμού του κατηγορουμένου ότι υπήρξε λαθροχειρία της αστυνομίας προς ενοχοποίησή του (Horvatić κατά Κροατίας, 2013).

Ενώ κρίθηκε ότι υπό τις συνθήκες της συγκεκριμένης περίπτ. (απόρριψη αίτησης κλήτευσης 13 μαρτύρων υπεράσπισης), δεν παραβιάζει τα δικαιώματα της υπεράσπισης, αφού οι καταθέσεις τους δεν υπήρξαν αποφασιστικές για την καταδίκη του (Costeckí κατά Ρουμανίας, 2013).

Όταν το εθνικό δικαστήριο κάνει δεκτό αίτημα για κλήτευση μάρτυρα υπεράσπισης, υποχρεούται πέραν τούτου, να λάβει αποτελεσματικά μέτρα για τη διασφάλιση της

παρουσίας του στην ακροαματική διαδικασία (Polufakin και Chernyshev κατά Ρωσίας, 2008), είτε, εκδίδοντας κλήση είτε διατάσσοντας τη βίαιη προσαγωγή του (Murtazaliyeva κατά Ρωσίας, 2018).

## **V. Οι ανώνυμοι μάρτυρες**

Άλλη κατηγορία προβληματικών μαρτύρων είναι οι ανώνυμοι μάρτυρες.

Ενίοτε ανακύπτει ανάγκη εξέτασης μαρτύρων, των οποίων τα στοιχεία δεν πρέπει να αποκαλυφθούν, για λόγους προσωπικής τους ασφάλειας, ιδίως σε περιπτ. διείσδυσης πρακτόρων σε εγκληματικές οργανώσεις ή αυτόμολων πρώην εγκληματιών, των οποίων η εμφάνιση στο ακροατήριο εμπερικλείει κίνδυνο ζωής (Unterpertinger κατά Αυστρίας, 2016).

Στις περιπτ. αυτές, οι αρχές της δίκαιης δίκης επιβάλλουν τη στάθμιση των συμφερόντων της υπεράσπισης, να μπορεί να ελέγξει την αξιοπιστία τους και να υποβάλει ερωτήσεις, έναντι των συμφερόντων των μαρτύρων που καλούνται να καταθέσουν (Doorson κατά Ολλανδίας, 1996· Van Mechelen και λοιποί κατά Ολλανδίας, 1997).

Η χρήση καταθέσεων ανώνυμων μαρτύρων για την καταδίκη δεν είναι, σε κάθε περίπτωση, ασύμβατη με την ΕΣΔΑ (Doorson κατά Ολλανδίας, 1996· Van Mechelen κ.λπ. κατά Ολλανδίας, 1997· Krasniki κατά Τσεχικής Δημοκρατίας, 2006).

Το Δικαστήριο του Στρασβούργου έχει αναγνωρίσει ότι, εφόσον γίνονται σεβαστά τα δικαιώματα της υπεράσπισης, ενδέχεται να είναι θεμιτό ακόμη και για τις αστυνομικές αρχές, να επιθυμούν τη διατήρηση της ανωνυμίας ενός οργάνου που συμμετέχει σε μυστικές επιχειρήσεις, για την προστασία του ίδιου ή της οικογένειάς του και προκειμένου να μην θιγεί η χρησιμότητά του σε μελλοντικές επιχειρήσεις (Van Mechelen κ.λπ. κατά Ολλανδίας, 1997· Bătěk κ.λπ. κατά Τσεχικής Δημοκρατίας, 2017· Van Wesenbeeck κατά Βελγίου, 2017).

Οι εθνικές αρχές όμως οφείλουν να έχουν προβάλει σχετικούς και επαρκείς λόγους για τη διατήρηση της μυστικότητας της ταυτότητας ορισμένων μαρτύρων, όπως λ.χ. γι' αυτούς που καταθέτουν για εμπορία ναρκωτικών, ληστείες κ.λπ. και φοβούνται αντεκδικήσεις από πλευράς κατηγορουμένων (Doorson κατά Ολλανδίας, 1996· Visser κατά Ολλανδίας, 2002· Sapunarescu κατά Γερμανίας, 2006· Dzelili κατά Γερμανίας, 2009· Scholer κατά Γερμανίας, 2014· Pesukic κατά Ελβετίας, 2012).

Το εθνικό δικαστήριο οφείλει να διενεργεί τις δέουσες έρευνες προκειμένου να διαπιστώσει, αφενός, εάν υφίστανται αντικειμενικοί λόγοι για τον φόβο αυτόν και, αφετέρου, εάν οι εν λόγω αντικειμενικοί λόγοι τεκμηριώνονται από αποδεικτικά στοιχεία (Al-Khawaja και Tahery κατά Ην. Βασιλείου, 2011, Balta και Demir κατά Τουρκίας, 2015).

Πάντως, η καταδίκη δεν μπορεί ποτέ να βασιστεί αποκλειστικά ή σε αποφασιστική έκταση στις καταθέσεις αυτές (Birutis κ.λπ. κατά Λιθουανίας 2002· Saidi κατά Γαλλίας, 1993). Παρόλα αυτά, κρίθηκε από το ΕΔΔΑ (με ψήφους 4-3) ότι με την καταδίκη του

προσφεύγοντος για διακίνηση σημαντικών ποσοτήτων ναρκωτικών που βασίστηκε σε ανάγνωση καταθέσεων πληροφοριοδότη της αστυνομίας και ενός κεκαλυμμένου αστυνομικού, οι οποίοι δεν εμφανίστηκαν στο δικαστήριο για να μην αποκαλυφθεί η ταυτότητα τους, δεν παραβιάστηκε το παρόν άρθρο (Scholer κατά Γερμανίας, 2014).

Σε κάθε όμως περίπτ. είναι φυσικό ότι εάν διατηρείται η ανωνυμία των μαρτύρων κατηγορίας, η υπεράσπιση θα αντιμετωπίσει δυσχέρειες που κανονικά δεν θα έπρεπε να ενέχει η ποινική διαδικασία. Σε τέτοιες περιπτ., το μειονέκτημα που αντιμετωπίζει η υπεράσπιση πρέπει να αντισταθμίζεται επαρκώς από τις διαδικασίες που ακολουθούν οι δικαστικές αρχές (Doorson κατά Ολλανδίας, 1996· Van Mechelen κ.λπ. κατά Ολλανδίας, 1997· Haas κατά Γερμανίας, 2005· Asani κατά FYROM, 2018).

Ιδιαίτερη σημασία δίνει το ΕΔΔΑ στο βαθμό, στον οποίο η κατάθεση του ανώνυμου μάρτυρα ήταν αποφασιστική για την καταδίκη του κατηγορουμένου (Kok κατά Ολλανδίας, 2000· Krasnik, ό. ανωτ.)· στην υπόθεση Dončev και Burgov κατά FYROM, 2014, κρίθηκε ότι και η πλήρης έλλειψη ευκαιρίας υποβολής ερωτήσεων σε έναν τέτοιο μάρτυρα δεν καθιστά, άνευ άλλου, μη δίκαιη τη διαδικασία (βλ. όμως Παπαδάκης κατά FYROM, 2013· Balta και Demir κατά Τουρκίας, 2015).

Πάντως, το εθνικό δικαστήριο πρέπει να βεβαιωθεί ότι υφίστανται επαρκείς αντισταθμιστικοί παράγοντες, συμπεριλαμβανομένης της ύπαρξης ισχυρών διαδικαστικών εγγυήσεων, ώστε να καθίσταται δυνατή η δίκαιη και ορθή αξιολόγηση της αξιοπιστίας του εν λόγω αποδεικτικού στοιχείου (Snijders κατά Ολλανδίας, 2024).

## **VI. Μάρτυρες σε υποθέσεις σεξουαλικής κακοποίησης και εμπορίας ανθρώπων**

Άλλη κατηγορία αποτελούν οι μάρτυρες σε υποθέσεις σεξουαλικής κακοποίησης και εμπορίας ανθρώπων.

Σε τέτοιες υποθέσεις συχνά τα θύματα, ιδίως αν είναι ανήλικα, βιώνουν, όταν έρχονται αντιμέτωπα με τον κατηγορούμενο, σε μεγάλο βαθμό δευτερογενή επαναλαμβανόμενη θυματοποίηση και πρέπει να διατεθούν για αυτά ειδικά μέτρα προστασίας (βλ. Vasile Pruteanu κ.λπ. κατά Ρουμανίας, 2025).

Για τη διασφάλιση των δικαιωμάτων της υπεράσπισης, ενδέχεται να απαιτείται από τις δικαστικές αρχές η λήψη μέτρων που αντισταθμίζουν το μειονέκτημα της υπεράσπισης (Aigner κατά Αυστρίας, 2012· D. κατά Φινλανδίας, 2009· F και M κατά Φινλανδίας, 2007· Accardi κ.λπ. κατά Ιταλίας, 2005· S.N. κατά Σουηδίας, 2002· Vronchenko κατά Εσθονίας, 2013,).

Δυνατόν να μην επιτραπεί σε όλες τις περιπτ. η απευθείας υποβολή ερωτήσεων από τον κατηγορούμενο ή τον συνήγορό του (S.N. κατά Σουηδίας, 2002,· W.S. κατά Πολωνίας, 2007).

Η προσωπική αντεξέταση από τους κατηγορουμένους πρέπει να υπόκειται σε ιδιαίτερα προσεκτική αξιολόγηση από τα εθνικά δικαστήρια, πολύ περισσότερο, όταν οι ερωτήσεις αφορούν ζητήματα άκρως προσωπικής φύσης (Υ. κατά Σλοβενίας, 2015· βλ.

επίσης R.B. κατά Εσθονίας, 2021, σχετ. με τη συμμετοχή στη διαδικασία ενός τετράχρονου παιδιού, φερόμενου ως θύματος σεξουαλικής κακοποίησης από γονέα).

Η προβολή βιντεοσκοπημένης κατάθεσης μάρτυρα δεν μπορεί, από μόνη της, να θεωρηθεί ότι διασφαλίζει επαρκώς τα δικαιώματα της υπεράσπισης, όταν οι αρχές δεν παρείχαν τη δυνατότητα υποβολής ερωτήσεων στον κατηγορούμενο ή το συνήγορό του (D. κατά Φινλανδίας, 2009· A.L. κατά Φινλανδίας, 2009).

Κρίθηκε ότι ήταν επιτρεπτό να παρουσιαστεί στο δικαστήριο μια μαγνητοσκοπημένη κατάθεση του ανήλικου (10 ετών) θύματος, ενώπιον ειδικευμένου αστυνομικού, την οποία παρακολουθούσε ο δικηγόρος υπεράσπισης και ο οποίος μπορούσε να δώσει στον εξετάζοντα γραπτές ερωτήσεις του προς το θύμα· δεν είναι όμως δυνατή η υποβολή απ' ευθείας ερωτήσεων στο θύμα μέσω κατ' αντιπαράσταση εξέτασης (S. N. κατά Σουηδίας, 2003· Accordi κ.ά. κατά Ιταλίας, 2005).

## **VII. Μάρτυρες με «ανταλλάγματα».**

Άλλη κατηγορία μαρτύρων είναι οι μάρτυρες με ανταλλάγματα.

Αποτελεί ένα σοβαρό μέσο στη δίωξη του εγκλήματος, η χρήση καταθέσεων μαρτύρων που κατάθεσαν έναντι ανταλλαγμάτων παροχής ασυλίας ή άλλων πλεονεκτημάτων σε σοβαρά εγκλήματα. Σε τέτοιες περιπτ. δεν μπορεί να υποτιμηθεί ο κίνδυνος επηρεασμού από τα ανταλλάγματα που προσδοκούνται. Εν τούτοις, από μόνη της η χρήση τέτοιων μαρτυριών δεν καθιστά τη δίκη μη δίκαιη (Cornelis κατά Ολλανδίας, 2004).

## **VIII. Μάρτυρες που αρνούνται να καταθέσουν στο δικαστήριο**

Υπάρχουν περιπτ. που μάρτυρες αρνούνται να καταθέσουν στο δικαστήριο.

Η άρνηση μάρτυρα να καταθέσει ή να απαντήσει σε ερωτήσεις στο δικαστήριο ενδέχεται να δικαιολογείται, λαμβανομένης υπόψη της ιδιαίτερης φύσης της θέσης του στη διαδικασία. Αυτό συμβαίνει, για παράδειγμα, όταν ένας συγκατηγορούμενος ασκεί το δικαίωμά του για την μη αυτοενοχοποίησή του (Vidgen κατά Ολλανδίας, 2012· Strassenmeyer κατά Γερμανίας, 2023).

Το ίδιο ισχύει για έναν πρώην ύποπτο που αρνείται να καταθέσει ή να απαντήσει σε ερωτήσεις κατά την ακροαματική διαδικασία υπό την ιδιότητα του μάρτυρα (Sievert κατά Γερμανίας, 2012, §§ 59-61) ή για έναν πρώην ύποπτο που αντιμετωπίζει κατηγορίες για ψευδορκία, επειδή επιχείρησε να μεταβάλει την αρχική του κατάθεση που ενοχοποιούσε τον κατηγορούμενο (Cabral κατά Ολλανδίας, 2018).

Επιπλέον, το ζήτημα αυτό μπορεί να αφορά μάρτυρα που επικαλέστηκε το δικαίωμα άρνησης κατάθεσης λόγω της σχέσης του με έναν από τους συγκατηγορουμένους (Sofri κ.λπ. κατά Ιταλίας, 2003) ή μάρτυρα που αρνήθηκε να προβεί σε δήλωση λόγω φόβου αντιποίνων (Breijer κατά Ολλανδίας, 2018).

Σε καθεμία από αυτές τις περιπτ. το Δικαστήριο οφείλει να εκτιμήσει, εάν η διαδικασία στο σύνολό της υπήρξε δίκαιη και εάν υπήρχε η δυνατότητα ελέγχου της ενοχοποιητικής κατάθεσης ενός μάρτυρα, προκειμένου να βεβαιωθεί ότι το μειονέκτημα της υπεράσπισης αντισταθμίστηκε από αποτελεσματικά μέτρα (Sievert κατά Γερμανίας, 2012· Cabral κατά Ολλανδίας, 2018· Breijer κατά Ολλανδίας, 2018).

## **ΙΧ. Μάρτυρες που δεν εμφανίζονται στη δίκη – ανάγνωση καταθέσεων προδικασίας**

Ένα εξόχως σημαντικό ζήτημα που πλειστάκις έχει απασχολήσει το Δικαστήριο του Στρασβούργου είναι το επιτρεπτό της ανάγνωσης των καταθέσεων των μαρτύρων που δεν εμφανίζονται στο ακροατήριο.

Είναι κοινός τόπος ότι η αξιολόγηση της αξιοπιστίας ενός μάρτυρα είναι ένα ιδιαίτερα δυσχερές και πολύπλοκο έργο που συνήθως δεν μπορεί να επιτευχθεί με μια απλή ανάγνωση της κατάθεσής του που έδωσε στην προδικασία ή την ανάγνωση από τα πρακτικά του πρωτοβάθμιου δικαστηρίου (Lazu κατά Μολδαβίας, 2016). Εν όψει τούτου, η δυνατότητα του κατηγορουμένου να αντιπαρατεθεί με ουσιώδη μάρτυρα παρουσία δικαστή αποτελεί σημαντικό στοιχείο της δίκαιης δίκης (Tarău κατά Ρουμανίας, 2009· Graviano κατά Ιταλίας, 2005).

Όμως, σε ορισμένες περιπτ. μπορεί να αποδειχτεί αναγκαία η ανάγνωση καταθέσεων της προδικασίας (Lucà κατά Ιταλίας, 27.2.01), όπως όταν ένας μάρτυρας έχει αποβιώσει ή φοβάται να καταθέσει (Horncastle κ.ά. κατά Ηνωμ. Βασιλείου, 2014· Al-Khawaja και Tahery κατά Ην. Βασιλείου, 2011· Mika κατά Σουηδίας, 2009· Ferrantelli κ.ά. κατά Ιταλίας, 1996), εφόσον ο φόβος είναι αντικειμενικά δικαιολογημένος (Krasniki κατά Τσεχίας, 2006) ή απουσιάζει για λόγους υγείας (Bobes κατά Ρουμανίας, 2013· Vronchenko κατά Εσθονίας, 2013) ή επικαλέστηκε το δικαίωμα σιωπής (Vidgen κατά Ολλανδίας, 2012· Craxi κατά Ιταλίας, 2002) ή όταν παρά τις εύλογες προσπάθειες των αρχών δεν κατέστη δυνατή η εμφάνισή του στο ακροατήριο (Doorgson κατά Ολλανδίας, Επιτροπή, 1996· Mirilashvili κατά Ρωσίας, 2008), πράγμα που πρέπει να γίνει και επί μαρτύρων που βρίσκονται στο εξωτερικό (Gabrielyan κατά Αρμενίας, 2012) και είναι αδύνατος ο εντοπισμός τους (Schatschaschwili κατά Γερμανίας 2015· Lučić κατά Κροατίας, 2014) ή κρατούνται εκεί (Štefančič κατά Σλοβενίας, 2012).

Στην υπόθεση Al-Khawaja και Tahery κατά του Ην. Βασιλείου, 2011, το Δικαστήριο του Στρασβούργου διευκρίνισε τις αρχές που πρέπει να εφαρμόζονται, όταν ένας μάρτυρας δεν εμφανίζεται στο ακροατήριο. Οι αρχές αυτές μπορούν να συνοψιστούν ως εξής (Seton κατά του Ην. Βασιλείου, 2016· Dimonić κατά της Σερβίας, 2016· T.K. κατά της Λιθουανίας, 2018):

(i) Το ΕΔΔΑ κατ' αρχήν εξετάζει, κατά πόσον υπήρχε βάσιμος λόγος για τη λήψη υπόψη της αναγνωσθείσας μαρτυρίας απόντος·

(ii) Όταν ο μάρτυρας δεν έχει εξεταστεί σε κανένα προγενέστερο στάδιο της διαδικασίας στο ακροατήριο, η αποδοχή γραπτής κατάθεσής του, πρέπει να αποτελεί μέτρο έσχατης ανάγκης·

(iii) Η ανάγνωση καταθέσεων απόντων μαρτύρων συνεπάγεται ενδεχόμενο μειονέκτημα για τον κατηγορούμενο που στερείται ουσιαστικής δυνατότητας ελέγχου της αλήθειας και της αξιοπιστίας τους, πράγμα που μπορεί να επιτευχθεί μόνο μέσω της προφορικής εξέτασής τους παρουσία του, είτε κατά τον χρόνο που ο μάρτυρας έδινε την κατάθεση είτε σε μεταγενέστερο στάδιο της ποινικής διαδικασίας·

(iv) Θεωρείται ότι περιορίζονται υπέρμετρα τα δικαιώματα υπεράσπισης, σύμφωνα με τον «κανόνα της αποκλειστικής ή καθοριστικής σημασίας» (sole or decisive rule), εάν η καταδίκη του κατηγορουμένου βασίζεται αποκλειστικά ή κυρίως σε μαρτυρίες προσώπων που ο κατηγορούμενος δεν έχει τη δυνατότητα να εξετάσει σε κανένα στάδιο της διαδικασίας·

(v) Ωστόσο, ο κανόνας αυτός της «αποκλειστικής ή καθοριστικής σημασίας» δεν πρέπει να εφαρμόζεται με άκαμπτο τρόπο, αλλά η δικαιοσύνη της διαδικασίας κρίνεται και από την ύπαρξη επαρκών αντισταθμιστικών παραγόντων που επιτρέπουν τη δίκαιη και ορθή αξιολόγηση της αξιοπιστίας των εν λόγω μαρτύρων.

Στην υπόθεση Schatschaschwili κατά Γερμανίας, 15.12.15 διευκρινίστηκε ότι η έρευνα των ανωτ. προϋποθέσεων δεν είναι ανάγκη να γίνει με ορισμένη σειρά.

### ***Η εύλογη δικαιολογία μη εμφάνισής τους***

Όταν λοιπόν οι μάρτυρες δεν εμφανίζονται για να καταθέσουν, υφίσταται υποχρέωση του εθνικού δικαστηρίου να διερευνήσει κατά πόσον η απουσία τους δικαιολογείται (Al-Khawaja και Tahery κατά του Ηνωμένου Βασιλείου, 2011· Gabrielyan κατά της Αρμενίας, 2012).

Ωστόσο, όπως εξηγήθηκε στην υπόθεση Schatschaschwili κατά Γερμανίας, 2015, η έλλειψη βάσιμου λόγου για τη μη εμφάνιση μάρτυρα δεν θα μπορούσε, από μόνη της, να είναι καθοριστική προς διαπίστωση έλλειψης δικαιοσύνης της δίκης.

Αν η αδυναμία εξέτασης των μαρτύρων ή εξασφάλισης της επανεξέτασής τους οφείλεται στο γεγονός ότι τα πρόσωπα αυτά είναι άγνωστης διαμονής, οι αρχές οφείλουν να καταβάλουν εύλογες προσπάθειες για να εξασφαλίσουν την παρουσία τους (Karpenko κατά Ρωσίας, 2012· Damir Sibgatullin κατά Ρωσίας, 2012· Pello κατά Εσθονίας, 2007· Bonev κατά Βουλγαρίας, 2006· Tseber κατά Δημοκρατίας της Τσεχίας, 2012· Lučić κατά Κροατίας, 2014), ακόμη και με τη συνδρομή των εθνικών αστυνομικών αρχών, αλλά και διεθνή δικαστική συνδρομή.

Πάντως, δεδομένου ότι ισχύει η αρχή *impossibilium nulla est obligatio* (ουδείς υποχρεούται στο αδύνατο) και εφόσον οι εθνικές αρχές δεν μπορούν να κατηγορηθούν για έλλειψη επιμέλειας στις προσπάθειές τους να παράσχουν στον κατηγορούμενο τη δυνατότητα εξέτασης των εν λόγω μαρτύρων, η μη διαθεσιμότητά τους αυτή καθαυτή δεν

μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα την αδρανοποίηση της της ποινικής διαδικασίας (Gossa κατά Πολωνίας, 2007· Haas κατά Γερμανίας, 2005· Calabrò κατά Ιταλίας και Γερμανίας, 2002· Ubach Mortes κατά Ανδόρας, 2000· Gani κατά Ισπανίας, 2013).

Συμπερασματικά, εάν υπάρχει βάσιμος λόγος για τη μη εμφάνιση του μάρτυρα, έπεται ότι το δικαστήριο της ουσίας μπορεί να δεχθεί ως αποδεικτικό στοιχείο τις μη ελεγχθείσες καταθέσεις του απόντος μάρτυρα, παρά την αντίρρηση της υπεράσπισης (Schatschaschwili κατά Γερμανίας, 2015).

### ***Η σπουδαιότητα μιας τέτοιας κατάθεσης για την καταδίκη***

Σχετ. με την αποδοχή, ως αποδεικτικού στοιχείου, κατάθεσης μάρτυρα που δεν εξετάστηκε στο ακροατήριο, ανακύπτει ζήτημα μόνο, εάν η κατάθεσή του αποτελεί «το μοναδικό» ή «το αποφασιστικό» αποδεικτικό στοιχείο, ή εάν «προσδόθηκε σημαντική βαρύτητα» για την καταδίκη του κατηγορουμένου (Seton κατά Ην. Βασιλείου, 2016· Sitnevskiy και Chaykovskiy κατά Ουκρανίας, 2016).

Ως «μοναδικό» αποδεικτικό στοιχείο νοείται το μοναδικό στοιχείο σε βάρος του κατηγορουμένου. Ενώ, η λέξη «αποφασιστικό» πρέπει να νοηθεί στενά, ως ενδεικνύουσα μαρτυρία τέτοιας σημασίας ή σπουδαιότητας, που πιθανό να είναι αποφασιστική για την έκβαση της δίκης (βλ. σχετ. και Saidi κατά Γαλλίας, 1993· Tseber κατά Τσεχίας, 2012· Schatschaschwili κατά Γερμανίας, 2015).

Όταν η μη ελεγχθείσα κατάθεση του μάρτυρα υποστηρίζεται από άλλα ενισχυτικά στοιχεία, η εκτίμηση του κατά πόσον αυτό είναι αποφασιστική εξαρτάται και από τη βαρύτητα των εν λόγω στοιχείων: όσο ισχυρότερα είναι τα άλλα ενοχοποιητικά στοιχεία, τόσο λιγότερο πιθανό είναι να θεωρηθεί αποφασιστικό το αποδεικτικό στοιχείο του απόντος μάρτυρα (βλ. Gani κατά Ισπανίας, 2013· Horncastle κ.ά. κατά Ην. Βασιλείου, 2014· Schatschaschwili, ό. ανωτ.· Simon Price κατά Ην. Βασιλείου, 2016). Ως αποδεικτικό στοιχείο που προσδίδει «σημαντική βαρύτητα» νοείται και εκείνο του οποίου η αποδοχή ενδέχεται να έχει δυσχεράνει τη θέση της υπεράσπισης (Schatschaschwili κατά Γερμανίας 2015).

Για τα αν η κατάθεση θεωρείται ότι επέδρασε σε «αποφασιστικό βαθμό» στην καταδίκη, λαμβάνεται υπόψη η απόφαση του εθνικού δικαστηρίου, εκτός αν το ΕΔΔΑ διαπιστώσει αυθαίρετη εκτίμηση των αποδείξεων (Pichugin κατά Ρωσίας, 2012).

Παραδειγματικά, κρίθηκε από το Δικαστήριο του Στρασβούργου ότι υπήρξε παραβίαση επί καταδίκης για μαστροπεία που στηρίχτηκε αποκλειστικά σε αναγνωσθείσες καταθέσεις (Colac κατά Ρουμανίας, 2015).

Επίσης, κρίθηκε ότι υπήρξε παραβίαση με την καταδίκη σε 18 έτη κάθειρξης με μόνη την ανάγνωση καταθέσεων μαρτύρων που δόθηκαν στην Τουρκία, διότι δεν εξετάστηκαν από τα ελληνικά δικαστήρια, οι συνθήκες υπό τις οποίες λήφθηκαν οι καταθέσεις αυτές (Νικολίτσας κατά Ελλάδος, 2014).

Ενώ, κρίθηκε ότι δεν υπήρξε παραβίαση, αν η καταδίκη στηρίχτηκε στην αναγνωσθείσα κατάθεση συγκατηγορούμενου, ο οποίος κατά την εκδίκαση της υπόθεσης είχε ήδη αυτοκτονήσει (Brzuszczyński κατά Πολωνίας, 2013).

Η μη εξέταση του διορισθέντος πραγμ/μονα από το δικαστήριο στο ακροατήριο, εφόσον η απόφαση στηρίζεται και σε άλλα αποδεικτικά μέσα και η πραγμ/μοσύνη δεν αποτελεί το μοναδικό ή το καθοριστικότερο αποδεικτικό στοιχείο, δεν συνιστά παραβίαση της δίκαιης δίκης (Κωνσταντινίδης κατά Ελλάδος, 2016).

### **Αντισταθμιστικοί παράγοντες**

Πρέπει να σημειωθεί ότι σε περιπτ. που λαμβάνεται υπόψη το αποδεικτικό υλικό που προέρχεται από απόντα μάρτυρα, η έκταση των αντισταθμιστικών παραγόντων που απαιτούνται προκειμένου μια δίκη να θεωρηθεί δίκαιη εξαρτάται από τη βαρύτητα της κατάθεσης για την καταδίκη του κατηγορούμενου.

Στην υπόθεση Schatschaschwili κατά Γερμανίας [GC] (2015, §§ 126-131, με περαιτέρω παραπομπές), το Δικαστήριο του Στρασβούργου προσδιόρισε ορισμένα στοιχεία που ενδέχεται να είναι συναφή στο πλαίσιο αυτό. Ερευνά:

- 1. Εάν τα εθνικά δικαστήρια προσέγγισαν με επιφύλαξη το μη ελεγχθέν αποδεικτικό υλικό απόντος μάρτυρα και παρέθεσαν λεπτομερή αιτιολογία για τους λόγους για τους οποίους το θεώρησαν αξιόπιστο, συνεκτιμώντας παράλληλα και τα λοιπά διαθέσιμα αποδεικτικά στοιχεία (Przydział κατά Πολωνίας, 2016· Daştan κατά Τουρκίας, 2017).
- 2. Τυχόν ύπαρξη βιντεοσκοπημένης καταγραφής της εξέτασης του απόντος μάρτυρα κατά το στάδιο της προδικασίας (βλ. και Kilmura κατά Πολωνίας, απόφ. της 2012).
- 3. Την ύπαρξη κατά τη δίκη αποδεικτικών στοιχείων που ενισχύουν την κατάθεση του απόντος μάρτυρα, όπως καταθέσεις στο ακροατήριο προσώπων, στα οποία ο απών μάρτυρας είχε περιγράψει τα γεγονότα, αμέσως αφού έλαβαν χώρα, καθώς, εγκληματολογικά στοιχεία και εκθέσεις πραγμ/μόνων, ή ομοιότητα στην περιγραφή των γεγονότων από άλλους μάρτυρες, ιδίως αυτών που κατάθεσαν στη δίκη.
- 4. Δυνατότητα του προσφεύγοντος ή του συνηγόρου υπεράσπισης να υποβάλει ερωτήσεις στον μάρτυρα κατά το στάδιο της προδικασίας (Palchik κατά Ουκρανίας, 2017).
- 5. Πρέπει να παρέχεται στον κατηγορούμενο η ευκαιρία να εκθέσει τη δική του εκδοχή των γεγονότων και να αμφισβητήσει την αξιοπιστία του απόντος μάρτυρα. Ωστόσο, αυτό δεν μπορεί, από μόνο του, να θεωρηθεί επαρκές στοιχείο για την αντιστάθμιση του μειονεκτήματος που αντιμετώπισε η υπεράσπιση (Palchik κατά Ουκρανίας, 2017).

Λαμβανομένης υπόψη της αυτόνομης σημασίας που αποδίδεται από το ΕΔΔΑ στον όρο «μάρτυρας», οι προαναφερθείσες αρχές σχετικά με τους απόντες μάρτυρες τυγχάνουν ανάλογης εφαρμογής και στις περιπτώσεις απόντων πραγμ/μόνων (Κωνσταντινίδης κατά Ελλάδας, 2016· Danilov κατά Ρωσίας, 2020).

## **Χ. Επίλογος**

Αυτά τα λίγα που είχα την τιμή να σας εκθέσω, αποτελούν πορίσματα από την μελέτη 120 αποφάσεων του Δικαστηρίου για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα του Στρασβούργου που εντόπισα από τη μελέτη της Νομολογίας του από την Ιστοσελίδα του ΕΔΔΑ και συμπληρωματικά από το βιβλίο μου «Η ΕΣΔΑ και τα πρωτόκολλα, έκδ. Π.Ν. Σάκκουλας, 2019.

## **ΠΑΡΕΚΒΑΣΗ**

Σχετ. με την εξέταση των «ανώνυμων μαρτύρων» έχω μια grotesque προσωπική εμπειρία.

Στη δίκη των μελών της Οργάνωσης «17 Νοέμβρη» υπήρχε και ένας «ανώνυμος μάρτυρας». Ενώ, η εξέτασή του γινόταν στο ακροατήριο, μέσω μικροφωνικών εγκαταστάσεων και αυτός βρισκόταν σε άλλη αίθουσα, αθέατος από όλους εμάς, ζήτησε το λόγο η δικηγόρος υπεράσπισης Κουφοντίνα κα Κούρτοβικ, η οποία με θριαμβευτικό τόνο αποκάλυψε τα στοιχεία του «ανώνυμου» μάρτυρα.....

Στη δικογραφία υπήρχαν δύο ταυτόσημες καταθέσεις του μάρτυρα: η μια με τα κεκαλυμμένα στοιχεία ταυτότητας και η άλλη με τα προαγματικά του.

Κάποιοι στην προδικασία ξέχασαν να αφαιρέσουν την αρχική κατάθεση από τη δικογραφία και η έμπειρη υπεράσπιση την εντόπισε.

Αντιλαμβάνεσθε τη συνέχεια στο ακροατήριο της δίκης .....